

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

FORMATION OF INCLUSIVE COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER

В статті розглядаються питання та проблеми інклюзивної компетентності педагогів: сутність спеціальної освіти; сучасний стан проблеми роботи з дітьми з особливими освітніми потребами; особливості організації систем спеціальної освіти в різних країнах; сутність інклюзивної освіти; цілі, завдання, особливості педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти; проблеми та перспективи впровадження інклюзивної освіти в Україні; особливості освіти дітей із різними порушеннями; сутність інклюзивної компетентності педагога; особливості педагогічної діяльності вихователя за умов інклюзивного навчання; моделювання педагогічних ситуацій та розв'язання педагогічних завдань як підготовка до педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Формування інклюзивної компетентності педагога визначається як процес набуття та розвитку ціннісних орієнтирів та мотивів професійної діяльності; системи знань, умінь, досвіду, які забезпечать мотиваційну, теоретичну та практичну готовність педагога до ефективного здійснення педагогічної діяльності за умов інклюзії. В організації процесу формування інклюзивної компетентності педагога важливе значення має методика її формування. Методика формування інклюзивної компетентності педагога забезпечує її поетапну організацію, інтеграцію професійних знань та досвіду педагогів у процес вивчення основ інклюзивної освіти. В організації процесу формування інклюзивної компетентності педагога важливе значення має методика її формування. Методика формування інклюзивної компетентності педагога забезпечує її поетапну організацію, інтеграцію професійних знань та досвіду педагогів у процес вивчення основ інклюзивної освіти.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури описано цілісну структуру компетентності педагогічних працівників як сукупності загальних, базових, спеціальних та приватних компетентностей та представлено визначення інклюзивної компетентності педагогів.

Ключові слова: інклюзивна компетентність педагога, організація інклюзивної освіти, педагогічної діяльності.

The article examines issues and problems of the inclusive competence of teachers: the essence of special education; the current state of the problem of working with children with special educational needs; peculiarities of the organization of special education systems in different countries; the essence of inclusive education; goals, tasks, features of pedagogical activity in the conditions of inclusive education; problems and prospects of implementation of inclusive education in Ukraine; peculiarities of education of children with various disabilities; the essence of the teacher's inclusive competence; peculiarities of the teacher's pedagogical activities under the conditions of inclusive education; modeling pedagogical situations and solving pedagogical tasks as preparation for pedagogical activities in the conditions of inclusive education.

The formation of the teacher's inclusive competence is defined as the process of acquiring and developing value orientations and motives for professional activity; systems of knowledge, skills, and experience that will ensure the teacher's motivational, theoretical and practical readiness to effectively implement pedagogical activities under the conditions of inclusion. In the organization of the process of formation of the teacher's inclusive competence, the method of its formation is of great importance.

The method of forming inclusive competence of a teacher ensures its step-by-step organization, integration of professional knowledge and experience of teachers in the process of learning the basics of inclusive education. In the organization of the process of formation of the teacher's inclusive competence, the method of its formation is of great importance. The method of forming inclusive competence of a teacher ensures its step-by-step organization, integration of professional knowledge and experience of teachers in the process of learning the basics of inclusive education.

On the basis of the analysis of psychological and pedagogical literature, the holistic structure of the competence of pedagogical workers is described as a set of general, basic, special and private competences, and the definition of the inclusive competence of teachers is presented.

Key words: inclusive competence of the teacher, organization of inclusive education, pedagogical activity.

УДК 373.3.091.322

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.16>

Нагорна О.В.,

канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри педагогіки
та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира
Винниченка

Кравцова Т.О.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира
Винниченка

Руденко Т.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира
Винниченка

Доступність освіти – актуальна проблема сучасного суспільства, що має свої історію та шляхи розвитку. У зв'язку з цим у більшості демократичних країн світу питання інклюзивної освіти розглядають не лише як складову суспільного життя, а й у більш широкому контексті. Інклюзивний освітній простір полісуб'єктний і передбачає включення різної категорії дітей, які мають особливі освітні потреби, у загальну систему освіти. Особливі освітні потреби обумовлені особливостями (фізичними, психічними, соціальними, лінгвістичними, національними) і здібностями учня. Розвиток інклюзивної практики детерміновано змінами професійної свідомості

та вдосконаленням системи підготовки педагогів у галузі інклюзивної освіти. Найбільш активно процес адаптації освітніх програм до соціальних змін у суспільстві відбувається в системі додаткової освіти, яка є більш гнучкою та мобільною порівняно із системою вищої освіти, що дозволяє за більш короткий період підготувати на досить високому рівні компетентного педагога. Саме тому одним із пріоритетних напрямків реалізації інклюзивної освіти на сучасному етапі може стати підвищення кваліфікації та перепідготовка фахівців закладів освіти, включених до інклюзивної практики, формування в них інклюзивної компетентності [1].

Для успішної педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти педагогам необхідно мати об'єктивну інформацію про інклюзивну компетентність педагогічних працівників.

Інклюзивна компетентність педагога – це складова професійної компетентності і є інтегративною особистісною освітою, яка зумовлює здатність педагогічних працівників системи професійної освіти здійснювати професійні функції в процесі інклюзивного навчання, враховуючи різні освітні потреби вихованців, забезпечуючи включення учнів з ООП до умов для їхнього розвитку та саморозвитку.

До структури інклюзивної компетентності педагогічних працівників входять ключові взаємопов'язані компоненти:

- мотиваційно-ціннісний – це намір до здійснення педагогічної діяльності на засадах інклюзії. Мотиваційна компетенція визначається як здатність на основі сукупності цінностей, потреб, мотивів, адекватних цілям та завданням інклюзивного навчання, мотивувати себе на виконання певних професійних дій;

- когнітивний – сукупність теоретичних та методичних знань про специфіку навчання дітей з ООП та організацію освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти. Когнітивна компетенція визначається науковими професійно-педагогічними знаннями інноваційних інтеграційних у сфері діяльності спеціальної освіти; основ розвитку особистості; педагогічних та психологічних основ навчання та виховання; анатомо-фізіологічних, вікових, психологічних та індивідуальних особливостей учнів у нормі та учнів з різними порушеннями в розвитку; основ педагогічного управління процесом саморозвитку вихованців; основних закономірностей взаємодії суспільства та людини з ООП;

- діяльнісний – сукупність практичних умінь (організаційно-управлінських, комунікативних, пошуково-дослідницьких), необхідних для успішного навчання та виховання учнів в умовах інклюзії та досвіду професійної діяльності;

- організаційний – визначається як здатність до виконання конкретних професійних завдань у педагогічному процесі. Організаційні компетенції – це освоєні способи та досвід педагогічної діяльності, необхідні для успішного здійснення інклюзивної освіти; розв'язання педагогічних ситуацій, які виникають; прийомів самостійного та мобільного вирішення педагогічних завдань; здійснення пошуково-дослідницької діяльності;

- рефлексивний – здатність до самоаналізу професійної педагогічної діяльності та її результатів, коригування педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Рефлексивна компетенція проявляється у здатності до рефлексії діяльності

в умовах підготовки та здійснення інклюзивної освіти [2].

До організаційно-педагогічних умов формування інклюзивної компетентності педагогічних працівників в освітньому процесі закладу освіти відносять:

- розвиток мотивації педагога до здійснення педагогічної діяльності на засадах інклюзії;

- створення освітнього середовища, що моделює педагогічну діяльність в умовах інклюзивної групи учнів та представлені предметно-просторовими, організаційно-змістовими та соціально-психологічними ресурсами;

- забезпечення зросту автономності педагога в різноманітних видах діяльності (навчально-пізнавальної, професійної, навчально-професійної), що сприяє освоєнню досвіду професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища навчання; конструювання освітнього процесу на основі оптимізації змісту, проблематизації навчання, використання активних та інтерактивних методів навчання.

Функціональну сферу інклюзивної компетентності представлено системою операційних ключових компетенцій, причому кожна операційна компетенція містить у собі повний цикл ключових змістових компетенцій:

- діагностична – здатність до постановки правильного діагнозу рівня розвитку колективу учнів, розвитку особистості, навченості та вихованості окремих учнів, стану педагогічного процесу в цілому та на окремих його етапах в умовах інклюзивної освіти;

- прогностична – здатність до передбачення результатів тих чи інших педагогічних дій за умов інклюзивної освіти;

- конструктивна – здатність до конструювання педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти шляхом постановки адекватних даних діагностики цілей та грамотного планування своєї педагогічної діяльності, з огляду на різні освітні потреби учнів; варіювання формами, методами та засобами навчання;

- організаційна – здатність до організації педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти, творче застосування в професійній діяльності індивідуального підходу;

- комунікативна – здатність до встановлення конструктивних відносин із суб'єктами педагогічного процесу, що сприяють ефективному здійсненню інклюзивної освіти;

- технологічна – здатність до здійснення методик та технологій інклюзивної освіти для учнів з різними освітніми потребами та різними видами порушень у розвитку;

- корекційна – здатність до коригування ходу педагогічного процесу на будь-якому його етапі, з огляду на результати проміжної та підсумкової діагностики;

– дослідницька – здатність до вивчення та аналізу педагогічних явищ, проведення дослідно-експериментальної роботи [3].

Тенденції розвитку сучасної педагогічної теорії та практики, пов'язані з включенням учнів з ООП до освітнього процесу закладів освіти та соціуму, дозволяє виявити низку наявних протиріч між інтенсифікацією процесу включення учнів з ООП до освітнього процесу та недостатньою готовністю педагогічних працівників системи професійної освіти до здійснення професійної діяльності в умовах інклюзії; потребою в компетентних спеціалістах інклюзивної освіти та недостатнім рівнем готовності педагогічних працівників системи професійної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивної практики; необхідністю цілеспрямованого формування інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної освіти та відсутністю науково обґрунтованої методики її формування.

Вищесказане дозволяє констатувати недостатню розробленість цієї проблеми в умовах професійної освіти. У професійній практиці сучасного педагога інклюзивна освіта є новою, «іншою» умовою його діяльності. Це зумовлює необхідність формування інклюзивної компетентності педагога для роботи з різним контингентом учнів у загальному освітньому просторі вже на етапі професійного становлення майбутнього спеціаліста даної сфери діяльності.

Організація інклюзивної практики – це процес творчий. В інклюзивному підході закладено необхідність змінювати освітню ситуацію, створювати нові форми та засоби організації освітнього процесу з огляду на індивідуальні відмінності дітей. Тому педагог повинен мати особливий набір професійних компетенцій, які дозволять йому реалізувати інклюзивну практику.

Зважаючи на сучасні вимоги, можна визначити основні шляхи розвитку професійної компетентності педагога:

- робота у методичних об'єднаннях, творчих групах;
- дослідницька, експериментальна діяльність;
- інноваційна діяльність, освоєння нових педагогічних технологій;
- різні форми педагогічної підтримки;
- активна участь у педагогічних конкурсах, майстер-класах;
- узагальнення власного педагогічного досвіду.

Також робота з розвитку інклюзивної компетенції педагога передбачає використання в процесі лекцій, семінарів, практичних занять, активних методів навчання: неімітаційних (проблемні лекції та семінари, дискусії, завдання дослідницького характеру), а також імітаційних (аналіз конкретних ситуацій та розв'язання педагогічних завдань; ситуативно-рольові ігри, що передбачають

створення ситуацій варіативно-професійної поведінки). Але жоден із перерахованих способів не буде ефективним, якщо педагог сам не усвідомлює необхідності підвищення власної професійної компетентності. Це зумовлює потребу створення таких умов для педагога.

Інклюзивна компетентність є обов'язковою складовою професійної компетентності сучасного педагога. Система професійної освіти майбутніх освітян в обов'язковому порядку повинна включати процес формування в них інклюзивної компетентності як компонента професійної компетентності педагога.

У структуру інклюзивної компетентності входять такі компоненти: мотиваційний компонент, когнітивний компонент, рефлексивний та операційний компоненти.

Інклюзивну компетентність розуміють як сукупність здібностей педагога створювати умови реалізації освітніх потреб учнів з ООП, моделювати інклюзивне освітнє середовище, застосовувати технології та методи, що забезпечують вирішення всіх проблем навчання та виховання даної категорії учнів, проектувати траєкторію саморозвитку, самоосвіти, а також процес розвитку учнів за умов функціонування системи інклюзивної освіти [5].

Розглядаючи інклюзивну компетентність як складову професійної компетентності педагога, ми говоримо про те, що ступінь сформованості інклюзивної компетентності забезпечить рівень готовності педагога до провадження своєї професійної діяльності в умовах інклюзії.

Вивчення досвіду моделювання процесу формування інклюзивної компетентності майбутнього педагога під час його професійної підготовки дозволило нам уявити модель формування інклюзивної компетентності педагога на всіх рівнях професійної освіти як педагогічна система, що включає три взаємопов'язані блоки: концептуальний, процесуально-організаційний та оціночно-аналітичний.

Концептуальний блок моделі включає основні вихідні положення теоретичних підходів: системного, суб'єктного, компетентнісного; та основні принципи як керівні ідеї організації процесу формування інклюзивної компетентності педагога: проблемності, професійної спрямованості, мобільності, активності, систематичності.

Процесуально-організаційний блок моделі формування інклюзивної компетентності педагога під час його професійної підготовки включає цільову складову (мета – формування інклюзивної компетентності педагога як основи ефективності його професійної діяльності під час навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я та інвалідністю в умовах інклюзії); змістовну складову підготовки (проектний напрямок, що включає роботу над проектами інклюзивної спрямованості);

освітній напрямок, що включає вивчення теорії та методики інклюзивної освіти; організаційно-методичне спрямування, що включає розвиток навичок адаптації до умов реалізації інклюзивного процесу навчання категорії тих, хто навчається в умовах інклюзії; управлінський напрямок, що включає розвиток здатності керувати освітнім процесом в умовах інклюзії, вирішувати нестандартні завдання, керувати власним професійним саморозвитком; технологічну складову (використання сучасних освітніх технологій – технологій активного навчання) [6].

Оцінно-аналітичний блок моделі включає такі складові: контрольню-оціню, аналітичну; коригувальну. Такий зміст оцінно-аналітичного блоку моделі формування інклюзивна компетентність педагога в ході його професійної підготовки характеризується різними формами контролю, оцінкою учнями успішності освітнього процесу, показниками та рівнями готовності педагога до майбутньої педагогічної діяльності в умовах інклюзії з урахуванням особливостей побудови навчального процесу та контингенту учнів. Таким чином, розроблена модель є основою для організації процесу формування інклюзивної компетентності педагога в умовах професійної підготовки на всіх рівнях середньої професійної педагогічної освіти, вищої освіти, системи перепідготовки та підвищення кваліфікації [7].

Отже, при формуванні інклюзивної компетентності педагога мають бути сформовані, насамперед, гуманістичні ціннісні орієнтації, що включають

уявлення про учня як самоцінного; усвідомлення себе в ролі наставника, який організовує процес ефективної інклюзії з різним контингентом учнів, зокрема з особливими освітніми проблемами. Варто зазначити, що педагог, який має інклюзивну компетентність, повинен володіти такими важливими якостями, як: емпатичність, рефлексивність, мобільність та гнучкість, здатність до співпраці, сензитивність до потреб учнів, товариськість, комунікабельність, саморегуляція.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дегтяренко Т. М. Стратегія удосконалення підготовки фахівців до управління процесом корекційно-реабілітаційної допомоги : монографія. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 158 с.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.
3. Колупаєва А. А., Данілавичюте Е. А., Литовченко С. В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2012. 192 с.
4. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : АТОПОЛ, 2016. 152 с.
5. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Педагогічні технології інклюзивного навчання : навч.-метод. посіб. Київ : АТОПОЛ, 2015. 136 с.
6. Малишевська І. А. Використання інноваційних педагогічних технологій в умовах інклюзивної освіти. *Теоретико-методологічні засади розвитку спеціальної та інклюзивної освіти* : монографія / І. І. Демченко та ін. Умань : ВІЗАВІ, 2018. Т. 1. С. 114–137.